

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2025. № 12.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.12.134>

УДК 339.1:338.1

В. В. Ткаченко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри управління та бізнес-адміністрування,

Державний податковий університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4915-2518>

Є. С. Леонова,

студентка, Державний податковий університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-6551-2638>

**ПОВЕДІНКОВА ЕКОНОМІКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО
ВІДНОВЛЕННЯ РЕГІОНІВ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД: СИНТЕЗ
ПРАГМАТИЗМУ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ЕТИКИ**

V. Tkachenko,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Management and Business

Administration, State Tax University

Y. Leonova,

Bachelor's degree student, State Tax University

**BEHAVIORAL ECONOMICS AS A TOOL FOR ECONOMIC REGIONAL
RECONSTRUCTION DURING WAR TIMES: A SYNTHESIS OF
PRAGMATISM AND SOCIAL ETHICS**

Стаття присвячена аналізу впливу повномасштабної війни на економічну поведінку населення та бізнесу в Україні з точки зору поведінкової економіки. Дослідження охоплює трансформацію споживчих моделей, структурні зрушення на ринку праці, зростання популярності цифрових активів та структурні зміни на ринку нерухомості. Встановлено, що в умовах високої невизначеності та ризику економічні рішення все більше керуються емоційними факторами (страх, солідарність), соціальними нормами та прагненням до безпеки, що суттєво відхиляється від постулатів класичної раціональної теорії. Проаналізовано адаптаційний потенціал економіки, зокрема, зростання у секторах, що задовольняють нові, викликані війною потреби. Окреслено роль державних програм соціальної та економічної підтримки як ключового інструменту стабілізації та формування довіри. Зроблено висновок, що війна виступила каталізатором глибоких поведінкових змін, знання яких є важливими для формування ефективної економічної політики відновлення.

The article is devoted to studying the impact of full-scale war on the economic behavior of the population and business in Ukraine from the perspective of behavioral economics. It analyzes the transformation of motivations, the reassessment of needs, changes in consumption patterns, and the emergence of new economic habits that are formed under the pressure of emotional and strategic factors. It has been established that in conditions of risk and uncertainty, the economic choices of individuals and households are largely determined by fear, the desire for protection, solidarity, and a sense of personal vulnerability. It has been proven that the share of spending on basic goods and safety measures is growing, and there is a growing tendency to create home reserves and plan budgets more wisely. It has been noted that profound economic changes are exacerbating structural unemployment in Ukraine. The imbalance in the labor market caused by a decline in economic activity, internal and external migration, mobilization processes, and a shortage of skilled workers has been examined. It

outlines the growing interest in digital assets as an alternative means of preserving capital, as decentralized mechanisms provide accessibility and a level of security that is unattainable for traditional financial instruments in wartime. It notes that people often deviate from financial advice and established rules, even when they recognize their importance. It is not easy to constantly focus on financial decisions, despite the fact that financial habits are formed to secure one's future. Changes in the real estate market have been analyzed, in particular the increased demand for rentals or long-term avoidance of risky investments in one's own home. Particular attention is paid to the role of government support programs, which reduce behavioral uncertainty, stimulate economic activity, and create conditions for household stabilization. It is concluded that behavioral shifts have become one of the decisive factors in shaping new economic dynamics, and understanding these changes is necessary for effective planning of post-war recovery and the creation of sustainable regional economies.

Ключові слова: *поведінкова економіка, рішення, бізнес, підприємці, споживачі, втрати, ринок праці, безробіття, криптовалюта, нерухомість, програми підтримки.*

Keywords: *behavioral economics, decisions, business, entrepreneurs, consumers, losses, labor market, unemployment, cryptocurrency, real estate, support programs.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Повномасштабна війна спричинила не лише гуманітарну катастрофу, але й стала потужним шоком для всіх економічних процесів. Класичні економічні теорії, що розглядають суб'єкта як абсолютно раціонального актора з незмінними вподобаннями, виявляються недостатніми для аналізу та прогнозування економічної поведінки в умовах невизначеності та ризику. Виникає гостра необхідність у дослідженні цих явищ через призму поведінкової економіки,

яка враховує вплив психологічних, соціальних та емоційних факторів на прийняття економічних рішень.

У зв'язку зі складністю що постійно зростає і невизначеністю сучасного економічного середовища, особливо в умовах війни, поведінкова економіка, яка вивчає психологічні аспекти економічного вибору, дозволяє глибше зрозуміти, як емоції, когнітивні упередження та соціальні норми впливають на економічні рішення індивідів та домогосподарств.

Практична значимість проблеми полягає в тому, що розуміння реальних механізмів поведінки споживачів, підприємців та інвесторів в умовах війни є критично важливим для: розробки адекватних державних програм соціальної та економічної підтримки; формування ефективної політики зайнятості та заходів щодо подолання структурного безробіття; створення інструментів фінансової стабілізації та заохочення заощаджень; підтримки та адаптації бізнесу, що працює в умовах війни та в період відбудови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій та аналітичній літературі серед вітчизняних науковців важливий внесок у розвиток поведінкової економіки зробили М. Кравченко, К. Кузнєцова та О. Ченуша [8] зосереджуються на аналізі інформаційно-психологічного впливу як чинника, що детермінує поведінкові реакції населення. Особливу увагу приділяють механізмам, за допомогою яких цей вплив трансформує споживчі моделі в умовах кризи. Розкриваються конкретні методи впливу на громадську думку, настрої споживачів та індивідуальні переконання, що підтверджується актуальними статистичними даними в контексті українських реалій. Кужелєв М. О., Нечипоренко А. [10] приділяють увагу аналіз впливу поведінкових факторів на управління фінансовими відносинами, зокрема на рівні окремих господарюючих суб'єктів.

Гудзь М. [4] досліджує вплив емоцій, спричинених війною, на економічні рішення людей. Автор доводить, що в умовах нестабільності емоції часто переважають над раціональними мотивами, формуючи нові

моделі поведінки, змінюючи цілі та пріоритети. Наголошується на важливості врахування цієї залежності та необхідності балансу між емоційними реакціями та об'єктивними економічними факторами при прийнятті рішень.

Баранов В.В. розглядає саму сутність концепції поведінкової економіки [1]. У статті Машак Н., Ворона Д. [11] приділяється увага дослідженню поведінки українських споживачів на ринку товарів для активного відпочинку.

Вивчення поведінкової економіки в контексті даного дослідження, дозволить глибше усвідомити, як психологічні фактори впливають на економічні рішення людей в умовах війни, зрозуміти мотиви та поведінку людей в умовах кризи, що є необхідним для розробки ефективних стратегій подолання наслідків війни.

Формулювання цілей статті. Метою статті є комплексне дослідження та узагальнення ключових змін в економічній поведінці населення та бізнесу в Україні, спричинених повномасштабною війною, з використанням інструментарію поведінкової економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поведінкова економіка вивчає процес ухвалення економічних рішень, беручи до уваги вплив психологічних аспектів. Ця галузь науки відходить від постулатів неокласичної теорії, що розглядає людину як абсолютно раціонального суб'єкта з незмінними вподобаннями. Натомість вона констатує, що на реальну поведінку індивіда значною мірою впливають емоції, когнітивні упередження та ірраціональні фактори.

Описаний у наукових працях нобелівського лауреата Річарда Талера, цей науковий напрям зосереджується на аналізі розбіжності між ідеальними раціональними рішеннями, що передбачені класичними моделями, та реальними вчинками людей. Дослідження також охоплюють вплив цих відхилень на економічні процеси та повсякденне життя: від організації викладки товарів у магазинах до формування державних програм.

Поведінкова економіка під час війни демонструє унікальні риси, оскільки економічна поведінка людей в таких умовах значною мірою змінюється під впливом страху, невизначеності, колективної солідарності та потреби у виживанні. Війна впливає як на індивідуальну, так і на колективну економічну поведінку, формуючи нові підходи до споживання, заощаджень та інвестицій.

До повномасштабних бойових дій споживачі часто керувалися емоційними факторами при покупках. В умовах війни люди при здійсненні покупок у супермаркетах почали звертати більше уваги на ціни, обирати дешевші варіанти та робити більш усвідомлені покупки [2]. Споживачі значно скоротили витрати на непродовольчі товари, зосередившись на базових потребах. Структура витрат домогосподарств трансформувалася: зросла частка витрат на продукти харчування, комунальні послуги та товари безпеки, натомість знизилися витрати на розваги, одяг та предмети розкоші.

Слід відмітити, що спостерігається підвищений попит на товари, пов'язані з безпекою (генератори, засоби індивідуального захисту та інші) в магазинах та онлайн-платформах. Також у приватному секторі буде зростати попит на засоби збору та обробки даних, на тлі розвитку технологій інтернет-речей. Військовий стан навряд чи буде відмінений протягом найближчих років, а значить, будуть збережені або збільшені бюджети державних програм із захисту населення, території та інфраструктурних об'єктів. Тому компанії, що розробляють продукти у сфері безпеки, можуть впевнено включати такі проєкти до своїх прибуткових планів і цілком зможуть продемонструвати суттєве зростання навіть за несприятливих економічних умов.

Після початку війни значно посилилася тенденція до підтримки українського виробника. Походження товару стало важливим критерієм вибору для більшості споживачів. Тренд на підтримку вітчизняного виробника зростає, так, якщо у грудні 2022 р. перевагу українським брендам надавали 69% респондентів, то у березні 2024 р. цей показник зріс до 74%

[9]. Споживачі також критично переоцінили бренди на предмет їхньої позиції щодо війни в Україні. На жаль, в умовах війни та гуманітарної катастрофи разом із зміною вказаних вподобань знижується доступність якісних послуг.

Люди досить часто самотійно відходять від фінансових порад і встановлених правил, навіть усвідомлюючи їхню важливість. Постійно зосереджувати увагу на фінансових рішеннях непросто, не дивлячись на те, що фінансові звички формуються для забезпечення власного майбутнього. Українці почали формувати домашні запаси на випадок надзвичайних ситуацій, що змінило модель споживання з «кую коли потрібно» на «кую завчасно та створюю резерв». Також 62% населення почали систематично вести облік витрат та планувати бюджет. Зросла увага до формування фінансової подушки безпеки [3].

Активність у волонтерських ініціативах збільшилася на 40% (з 25% до 65%), що є дуже вагомим показником. Це свідчить про високу колективну згуртованість і готовність населення підтримувати один одного в умовах війни [26].

Поведінкова економіка під час війни відображає адаптацію суспільства до екстремальних умов. Вона демонструє, як емоції, цінності та соціальні норми впливають на економічні рішення, формуючи нові моделі споживання та поведінки. Ці зміни мають значення як для розробки економічної політики, так і для досліджень у сфері поведінкової економіки.

Війна створює умови високої невизначеності та ризику, які суттєво впливають на економічні рішення людей. Зниження доходів, зростання цін, побоювання щодо майбутнього – все це спонукає людей змінювати свої звички споживання, заощадження та інвестування. Крім того, війна часто призводить до масової міграції, що також має значний вплив на економіку як країни, що зазнала агресії, так і країн, які приймають біженців.

Зважаючи на високу ступінь невизначеності, багато підприємців стикаються з необхідністю приймати болісне рішення – закриття бізнесу. Війна руйнує інфраструктуру, перериває ланцюжки постачання, знижує

купівельну спроможність населення та створює інші перешкоди для ведення бізнесу. В таких умовах продовжувати працювати стає економічно не вигідно або навіть неможливо. Водночас спостерігається парадоксальне явище: деякі сектори економіки не просто виживають, а й демонструють активне зростання. Це відбувається через зміну пріоритетів населення та перерозподіл ресурсів на користь галузей, які задовольняють нові, викликані війною потреби.

Таблиця 1. Динаміка кількості суб'єктів господарювання за секторами економіки України (2023-2024)

Сектор	2023	2024	+/-	%
Сільське господарство	62 960	58 703	-4 257	-6.8%
Добувна промисловість	1 508	1 463	-45	-3%
Переробна промисловість	103 887	105 966	+2 079	2%
Комунальні послуги	8 760	8 361	-399	-4.6%
Будівництво	50 621	51 159	538	+1.1%
Торгівля	714 544	732 532	+17 988	+2.5%
Транспорт, складування	101 749	100 953	-796	-0.8%
Тимчасове розміщування, харчування	67 318	72 760	+5 442	+8.1%
Інформація, телекомунікації	306 822	293 090	-13 732	-4.5%
Фінансова діяльність	10 106	8 962	-1 144	-11.3%
Операції з нерухомістю	86 625	87 336	711	+0.8%
Професійна, наукова діяльність	160 419	169 369	+8 950	+5.6%
Адміністративне обслуговування	52 651	52 202	-451	-0.9%
Освіта	25 321	32 564	+7 243	+28.6%
Охорона здоров'я	38 131	41 952	+3 821	10%
Мистецтво, спорт, розваги	16 116	17 791	+1 675	+10.4%
Інші послуги	105 719	113 308	+8 179	+7.8%
Всього по Україні	1,913,257	1,949,471	+35 802	+1.9%

Джерело: побудовано на основі даних [6].

Загальна кількість суб'єктів зросла на +1.9%, що свідчить про збереження здатності до підприємницької активності, незважаючи на агресію. Найбільший приріст зафіксовано у секторах, що швидко реагують на нові потреби та мають відносно низький поріг входу або пов'язані з гуманітарними та соціальними викликами: Освіта (+28.6%), Мистецтво,

спорт, розваги (+10.4%) та Охорона здоров'я (+10%). Такий значний ріст в освіті може бути пов'язаний із розвитком дистанційних форм навчання, приватних освітніх ініціатив та великим попитом на перекваліфікацію. Ріст у сфері охорони здоров'я та тимчасового розміщування, харчування (+8.1%) є прямою реакцією на внутрішню міграцію та необхідність забезпечення базових потреб населення, включаючи медичні послуги та логістику (наприклад, відкриття нових закладів харчування у відносно безпечних регіонах).

Водночас, помітне скорочення кількості суб'єктів у галузях, які є більш капіталомісткими, орієнтованими на експорт або зазнали прямих руйнувань та логістичних проблем. Найбільше падіння демонструє Фінансова діяльність (-11.3%), що є наслідком високої невизначеності, посилення регулювання ризиків та можливого закриття філій, особливо на прифронтових територіях. Сектори, критичні для експорту, такі як Сільське господарство (-6.8%) та Добувна промисловість (-3%), страждають від мінування, окупації територій та блокування морських шляхів, що робить ведення бізнесу в цих сферах вкрай ризикованим. Скорочення в Інформація, телекомунікації (-4.5%) може бути пов'язане з масовою релокацією великих ІТ-компаній та фахівців за кордон. На противагу цьому, Переробна промисловість (+2%) та Торгівля (+2.5%) показали помірне зростання, демонструючи стійкість у забезпеченні внутрішнього ринку та швидке переорієнтування логістичних ланцюжків (наприклад, перехід на імпорتنі або альтернативні внутрішні постачання).

За три десятиліття структура українського ринку праці суттєво трансформувалася. Повномасштабне вторгнення стало новою точкою різкого зламу: тисячі компаній припинили роботу, а мільйони людей опинилися без заробітку. Війна запустила масштабні міграційні процеси – мешканці прифронтових територій масово виїжджали у безпечніші області чи за кордон у пошуках стабільності та можливостей працевлаштування.

Дисбаланс між кількістю вакансій і резюме (рис. 1), який спостерігається під час війни, демонструє вплив збройного конфлікту на

економічну поведінку та ринок праці. Руйнування інфраструктури й підприємств, вимушене переміщення населення та загальне скорочення економічної активності призводять до збільшення рівня безробіття. Мільйони людей втрачають роботу або намагаються перекваліфікуватися, що різко збільшує кількість резюме.

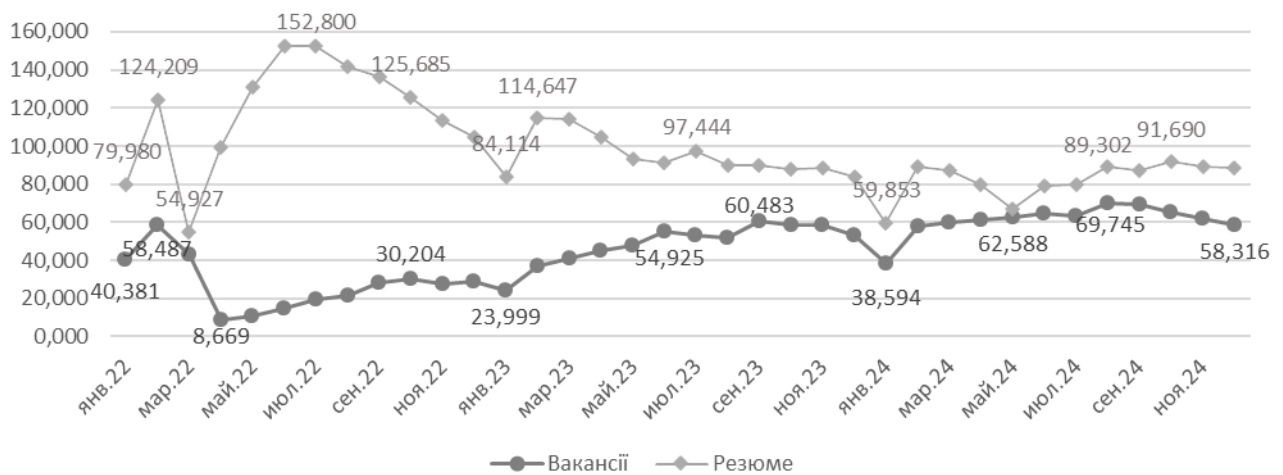

Рис. 1. Динаміка вакансій і резюме в Україні. За період 2022-2024 р.
(тис. заяв)

Джерело: побудовано на основі даних [25].

З іншого боку, війна спричиняє скорочення економічної активності, що призводить до зменшення кількості вакансій. Багато бізнесів змушені скорочувати штат або призупиняти повністю свою діяльність. Крім того, невизначеність щодо майбутнього та ризику, пов'язані з бойовими діями, стримують роботодавців від розширення діяльності та створення нових робочих місць. Ці два фактори – значне зростання кількості шукачів роботи та скорочення кількості вакансій – і призводять до виникнення дисбалансу на ринку праці. Незважаючи на складну ситуацію рівень безробіття в країні демонструє тенденцію до зниження протягом останніх трьох років. Такий парадокс пояснюється низкою факторів, серед яких ключовим є мобілізація. Однак, це явище має свої нюанси і не є однозначно позитивним.

Глибокі економічні зміни посилюють структурне безробіття. У багатьох сферах відчутний гострий дефіцит фахівців, тоді як значна частина

претендентів не має потрібних навичок. Найбільше бракує кваліфікованих робітників – зокрема швачок, електромонтерів, сантехніків, зварників, монтерів колії, автослюсарів та працівників аварійно-відновлювальних служб. Відчутна нестача і лікарів ключових спеціальностей: сімейних лікарів, терапевтів, педіатрів. Додатковим чинником напруженості виступає мобілізація чоловіків, яка ускладнює заповнення вакансій у сферах, де традиційно переважає чоловіча праця. Якщо до війни жінки становили 55% серед зареєстрованих безробітних, то нині їх частка зросла до 80% [5].

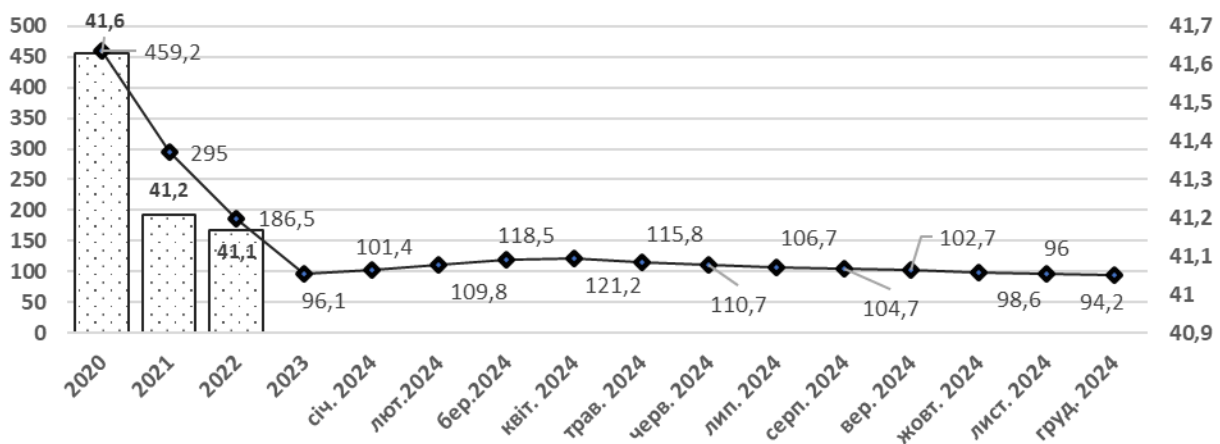

Рис. 2. Кількість населення (права шкала, млн. осіб) та зареєстрованих безробітних (ліва шкала, тис. осіб) в Україні з 2020 по 2024 рр.

Джерело: побудовано на основі даних [13]. Дані по кількості населення з 2023 року відсутні.

Під час війни технічні спеціальності пропонують не тільки впевненість у завтрашньому дні, а й широкий простір професійного зростання. Технології стрімко оновлюються, і державі все частіше потрібні фахівці, здатні справлятися зі складними викликами. Розробники, аналітики та тестувальники зараз особливо цінуються на ринку праці.

На технічні спеціальності, окрім надмірної престижності ВНЗ, під час війни додалось ще й мобілізація та обмежене бронювання. Можливість бути мобілізованим на фронт відлякує багатьох молодих людей від вибору технічних спеціальностей, особливо тих, які передбачають роботу на виробництві або в потенційно небезпечних умовах. Обмежене бронювання

для студентів технічних спеціальностей також створює додаткову невизначеність і ризики. Не зважаючи на те що Кабінет Міністрів розширює перелік сфер, працівники яких можуть бути заброньовані від мобілізації, зокрема відповідно до Постанови КМУ № 76 від 27.01.2023 р., отримати бронь зможуть протезисти та техніки (протезист-ортезист, технік-протезист-ортезист, інженер-технолог-протезист, інженер-протезист, механік протезно-ортопедичних виробів) за умови виконання ними не менш як 50 % норми робочого часу протягом останніх трьох місяців перед бронюванням, – молоді люди вважають за краще обирати більш «цивільні» спеціальності, які дають змогу працювати дистанційно або в безпечніших умовах [18].

Війна радикально змінила ставлення людей до матеріальних цінностей, особливо до грошей. Ті, хто стикнувся з війною безпосередньо, втративши майно та домівки, усвідомили всю крихкість фізичних активів. Ризики пограбування, втрати під час евакуації або знищення внаслідок бойових дій змусили багатьох переглянути пріоритети. Збереження готівки та ювелірних виробів в умовах нестабільності стало ризикованим. У пошуках надійного способу збереження коштів, люди все частіше обирають криптовалюти. Децентралізована природа та можливість зберігання в цифрових гаманцях роблять їх менш вразливими до фізичних втрат та забезпечують доступ з будь-якої точки світу, що дозволяє захистити заощадження від інфляції, девальвації та інших фінансових ризиків.

Вже сьогодні 6,5 мільйонів громадян України володіють криптовалютою. Обсяг торгівлі в українській гривні на Binance та LocalBitcoins зріс на 121% [14].

Ще одним важливим фактором підвищення популярності криптовалюти стала ініціатива Міністерства цифрової трансформації, завдяки якій Україна почала приймати пожертви в криптовалюті для підтримки армії та біженців, і за кілька днів були зібрані суми, еквівалентні десяткам мільйонів доларів США.

Війна внесла суттєві корективи і в життєві плани людей, зокрема, щодо нерухомості. Нестабільність, постійна загроза втрати житла та економічна криза спонукають все більше людей віддавати перевагу оренді перед купівлею. Оренда забезпечує більшу гнучкість і мобільність, дозволяючи швидко змінювати місце проживання в разі виникнення непередбачених обставин, адаптуватися до змінних умов. Крім того, економічні фактори, такі як зростання цін на житло, нестабільність доходів та високі відсоткові ставки, роблять оренду більш доступним і менш ризикованим варіантом. Таким чином, оренда стає своєрідним страховим полісом у нестабільні часи, дозволяючи зберегти фінансові ресурси та уникнути додаткових витрат на утримання нерухомості.

Упродовж 2021 року пропозиція нового житла в Україні досягала піку. В експлуатацію було введено 11,4 млн кв. м. житла, що стало найвищим показником за останні 30 років. За перші півтора місяця 2022 року загальна площа житлових будівель, прийнятих в експлуатацію, становила майже п'яту частину майбутнього річного обсягу.

Після повномасштабного вторгнення майже всі забудовники призупинили роботу на будівельних майданчиках: деякі – на кілька тижнів, а деякі не відновили будівельні роботи й досі. Як результат, у 2022 році загальна площа введеного в експлуатацію житла становила 7,1 млн кв.м. (18 300 приватних будинків і 74 300 квартир), що на 38% менше, ніж у 2021 році [22].

Як видно на рис. 3 у 2023 році зберігається стабільний, сильний інтерес до купівлі квартири протягом усього року коливаючись біля 80-85. У 2024 році повільний спад інтересу на початку, відновлення в середині і в кінці на рівні 80, що виділяється на фоні загального тренду.

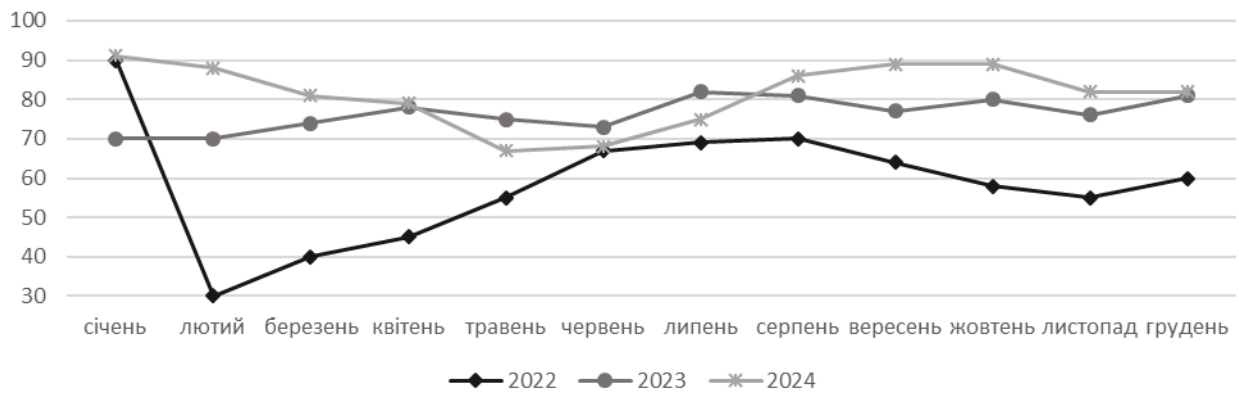

Рис. 3. Інтерес до купівлі квартири за період з 2022 по 2024 роки, індекс пошукового інтересу Google – ліва шкала.

Джерело: побудовано на основі даних [16, 17].

Найбільшого спаду в будівництві зазнали східні та південні області: там обсяги введення в експлуатацію нового житла впали на 70–90% порівняно з попереднім роком [22]. Щодо нових житлових проєктів, то їх кількість прогнозовано зменшилася. На нових будівельних майданчиках розпочалося будівництво лише тих ЖК, проєкти яких вже були затверджені, готові до старту і мали початкове фінансування. Тож за перші три квартали 2022 року почали будуватися лише 68 200 квартир, що вдвічі менше, ніж за аналогічний період попереднього року.

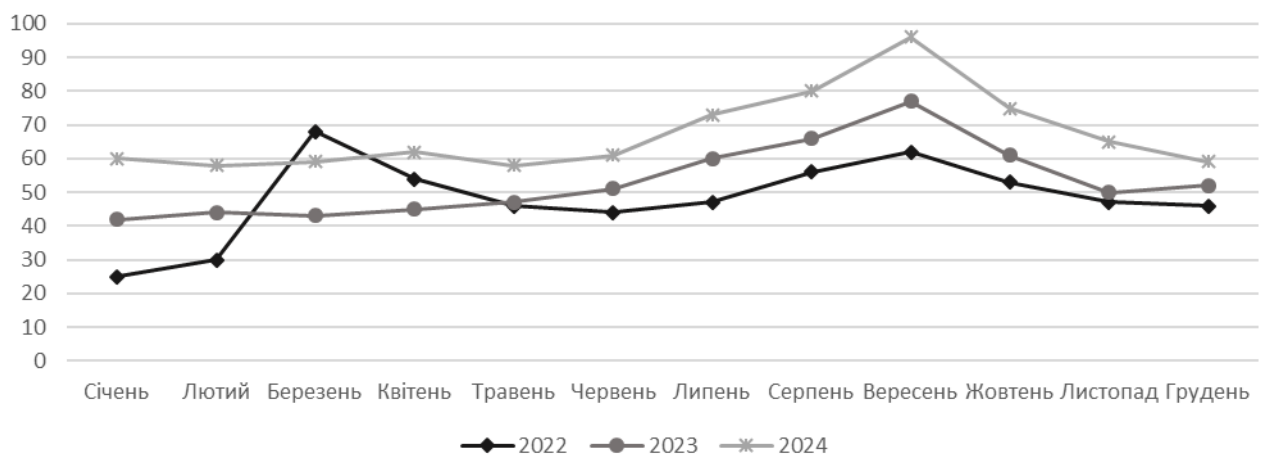

Рис. 4. Інтерес до оренди квартири за період з 2022 по 2024 роки, індекс пошукового інтересу Google – ліва шкала.

Джерело: побудовано на основі даних [16, 17].

Після лютого 2022 року, за приблизними підрахунками, на захід України переселилося понад 600 тисяч чоловік. Спочатку люди

розраховували, що все швидко закінчиться й готові були орендувати житло за будь-які кошти. За підрахунками Flatfy, попит на оренду помешкання у Тернопільській області зріс на 373%, в Закарпатській – на 316%, у Хмельницькій – на 280% [15].

Війна в Україні спричинила масштабне внутрішнє переміщення населення та значний відтік біженців. За найновішими даними, у країнах Європи зареєстровано близько 5,3 мільйона українців, які отримали статус біженців.

У вересні 2025 року було винесено 81 500 рішень про надання тимчасового захисту – це на 61% більше, ніж середній місячний показник з січня по серпень (50 800). Найпомітніше зростання зафіксовано у Польщі (+15 400; +141%) та Чехії (+6 980; +107%), тоді як в інших ключових країнах-приймачах збільшення було більш помірним.

Основним чинником різкого стрибка у вересні стало зростання кількості чоловіків 18–22 років, які виїхали після ухвалення наприкінці серпня урядової постанови України про можливість безперешкодного перетину кордону для цієї вікової групи. У загальній кількості рішень про тимчасовий дозвіл на проживання у вересні 2025 р. чоловіки 18–34 років становили 36% – удвічі більше, ніж у період з січня по серпень (15%) [24].

Повномасштабні бойові дії спричинили масштабні внутрішні та зовнішні переміщення населення, що, у свою чергу, актуалізувало потребу у формуванні комплексних державних інструментів соціального захисту та економічної стабілізації. У результаті втрати житла значною частиною громадян постала необхідність у прямих компенсаційних механізмах, реалізація яких здійснюється державою у партнерстві з міжнародними організаціями. Зокрема, проект «Україна – це Дім», впроваджений Міністерством відновлення у співпраці з УВКБ ООН, забезпечує відновлення або компенсацію зруйнованих об'єктів житла [21], а також багатоцільову грошову допомогу населенню, що відповідає критеріям соціальної вразливості [19]. Програми «Відновлення» та «Оселя» формують

архітектуру житлової політики у післявоєнних умовах: перша – через механізми компенсацій та житлових сертифікатів [23], друга – через інструменти пільгового іпотечного кредитування, що розширює доступність житла та знижує фінансовий бар'єр входу на ринок [7]. Паралельна реалізація програм розвитку людського капіталу (ваучери на освіту, цифрові освітні ініціативи, програми повернення кадрів) [20] є логічною відповіддю держави на загрозу деградації трудового потенціалу під впливом війни, що корелює з економічною теорією відновлення продуктивних ресурсів.

Стратегія стимулювання підприємництва через грантові механізми («Власна справа») [12] та програму пільгового кредитування «5–7–9%» [20] виступає системним доповненням соціальних інструментів, адже сприяє мультиплікативному ефекту створення робочих місць, активізації локального інвестування та зростання податкових надходжень. З позицій поведінкової економіки такі заходи знижують рівень стресової невизначеності серед внутрішньо переміщених осіб, коригують економічні очікування населення у бік довгострокових рішень, стимулюють відновлення споживчої активності та формують позитивну динаміку локальних ринків. Отже, інтеграція соціальних, житлових, освітніх і підприємницьких програм формує замкнений контур відновлення, де підтримка домогосподарств генерує попит, попит – зростання бізнесу, а розвиток бізнесу – розширення зайнятості та підвищення економічної стійкості регіонів.

Масштаби руйнувань величезні. Тільки за наявними даними, вони перевищують обсяги усього нового житла, введенного в експлуатацію за останні сім років. Враховуючи неможливість підрахунку збитків в окупованих районах, обсяги руйнації житла будуть ще більшими.

Поведінкові інструменти, що базуються на розумінні психології людини, дозволяють формувати нові звички, змінювати поведінку споживачів та підприємців, а також підвищувати довіру до економіки.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.
Повномасштабні бойові дії у 2022 році призвели до однієї з найбільших

гуманітарних катастроф сучасності, що викликала масове переміщення населення. За декілька тижнів мільйони українців були змушені залишити свої домівки, шукаючи безпеки як за кордоном, так і в безпечних регіонах України. Гуманітарна криза продовжується: цивільне населення страждає від безперервних обстрілів, загрози від вибухонебезпечних предметів, руйнування інфраструктури, обмеженого доступу до послуг.

Війна призвела до перерозподілу доходів, зміни структури споживання та зростання попиту на певні групи товарів. Емоції відіграють домінуючу роль у прийнятті економічних рішень в умовах невизначеності, а соціальні норми та довіра є потужними інструментами впливу на поведінку. Крім того, поведінка людей є динамічною та швидко адаптується до нових умов, що вимагає постійного моніторингу та аналізу.

У ході дослідження поведінки підприємців у наслідку війни, виявлено, що війна завдала значних збитків українській економіці, особливо аграрному сектору, який є одним з найважливіших для країни. Тисячі підприємств були змушені припинити свою діяльність через руйнування інфраструктури, логістичні проблеми та нестачу ресурсів. Малий і середній бізнеси, також, зазнали великих втрат, найбільше в Харківській, Дніпропетровській, Одеській областях і в м. Київ. Такі підприємства мають менше ресурсів для адаптації до нових умов та більш вразливі до економічних шоків. Водночас, великі корпорації, які мають більші ресурси та можливості для диверсифікації, змогли краще адаптуватися до нових умов.

Однак, незважаючи на масштабні руйнування, український бізнес демонструє високий рівень адаптації. Свідченням цього є поява нових компаній та ФОП, які готові працювати в складних умовах.

За наявності низького рівня безробіття в Україні спостерігається велика нестача кваліфікованих працівників. Це створює значні ризики для економічного зростання країни, оскільки підприємства не можуть заповнити вакансії необхідними фахівцями. Дефіцит кваліфікованих кадрів може призвести до зниження конкурентоспроможності українських товарів і

послуг на світовому ринку, гальмування технологічного розвитку та, як наслідок, уповільнення темпів економічного зростання. Для вирішення цієї проблеми необхідно розробити комплекс заходів, спрямованих на підвищення якості освіти, залучення інвестицій в розвиток людського капіталу та створення сприятливих умов для повернення трудових мігрантів.

З початку війни обсяг торгівлі на криптовалютних платформах, а інтерес українців до цифрових активів загалом зріс, про що свідчить факт, що приблизно 16% від усього населення України володіють ними.

У 2022 році площа введенного в експлуатацію житла зменшилась майже на 40%, що сприяло зростанню цін на нерухомість. Так значна частина населення надавали більшу перевагу оренді квартири, ніж її купівлі. Цей вибір був обумовлений не лише економічними факторами, а й психологічними, адже війна спричинила відчуття нестабільності та невпевненості в майбутньому, що вплинуло на готовність людей до довгострокових інвестицій у нерухомість.

Уряд розробив та впровадив низку програм, спрямованих на підтримку населення, постраждалого від війни. Здійснює комплексний підхід до вирішення проблем, пов'язаних з вимушеним переміщенням, втратою житла та необхідністю перекваліфікації. Програми «Україна – це Дім», «ЄВідновлення», «Оселя, ваучери на навчання та інші ініціативи надають всебічну підтримку українцям, допомагаючи їм подолати наслідки війни та адаптуватися до нових умов життя.

Проведене дослідження поведінкової економіки в умовах війни дозволило виявити ряд ключових тенденцій. Ми встановили, що війна суттєво вплинула на економічні рішення індивідів та підприємств, змінивши їхні пріоритети та споживчі звички. Емоції, такі як страх, невизначеність та солідарність, стали домінуючими факторами, що формували економічну поведінку. Водночас, війна прискорила цифровізацію економіки та підвищила інтерес до нових технологій, таких як криптовалюти. Ринок праці зазнав значних змін: з одного боку, з'явився дефіцит кваліфікованих кадрів, з

іншого – зросла кількість внутрішньо переміщених осіб, що потребують підтримки. Держава, у свою чергу, розробила низку програм для підтримки населення, зокрема, для забезпечення житлом, освітою та фінансовою допомогою. Загалом, дослідження демонструє, що війна стала потужним каталізатором змін в економічній поведінці українців, а держава вживає активних заходів для пом'якшення негативних наслідків конфлікту та стимулювання відновлення країни.

Література

1. Баранов, В.В. Роль поведінкової економіки в розумінні прийняття економічних рішень. Академічні візії. Випуск 28/2024. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/921/842>
2. Булик О., Гаврилюк І. Вплив війни на купівельну поведінку споживачів. Підприємництво та соціальні аспекти аграрної політики. 2023. С. 175-180. URL: <http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/handle/123456789/5774>
3. Градус. Споживчі тренди українців у третій рік великої війни: економія та вибір брендів. Gradus Research. URL: <https://gradus.app/kk/open-reports/consumer-trends-ukrainians-third-year-great-war-saving-money-becoming-more-picky-about-brands>.
4. Гудзь, М. (2023). Поведінкова економіка в умовах війни: вплив емоцій на економічні рішення громадян. Економіка та суспільство, (50). URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2384/2305>
5. Державна служба зайнятості. Аналітична інформація та статистика. URL: <https://www.dcz.gov.ua/stat/stattrend>
6. Державна служба статистики України. Кількість діючих суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності (2010-2024). URL: <https://stat.gov.ua/uk>
7. Дія. ЄОселя. URL: <https://eoselia.diia.gov.ua/>

8. Кравченко, М., Кузнєцова, К., Ченуша, О. (2024). Інформаційно-психологічний вплив у формуванні поведінкових реакцій. Підприємництво та інновації, (33), 105-109.
9. Краузе О. І., Тимошів М. Зміни поведінки споживача в умовах війни // Колективна монографія, Тернопіль. 2024. С. 492–503. URL: <https://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/46672>
10. Кужелєв М. О., Нечипоренко А. В. Вплив поведінкових факторів на управління фінансовою діяльністю корпорації: теоретичні аспекти. Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. Електронне наукове видання. 2018. №2. С. 154–168.
11. Мащак, Н., Ворона, Д. (2023). Дослідження поведінки українських споживачів на ринку товарів для активного відпочинку в умовах війни. Економіка та суспільство, (53). URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/2642/2560>
12. Мікрогрант «Власна справа». URL: <https://www.dcz.gov.ua/people/micro>
13. Міністерство Фінансів України. Рівень безробіття в Україні. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/>
14. Міністерство фінансів. Війна зміцнила позиції криптовалюти та фінтеху в Україні: що далі. URL: <https://minfin.com.ua/ua/crypto/articles/voyna-ukrepila-pozicii-kriptovalyuty-chego-zhdad-dalshe/>
15. Нерухомість у часи війни: де краще придбати нове житло і чому зараз слушний момент. Forbes. URL: <https://forbes.ua/company/nerukhomist-u-chasi-viyni-de-krashche-pridbati-nove-zhitlo-i-chomu-zaraz-slushniy-moment-30062022-6855>
16. Підсумки 2023 ринку нерухомості від ЛУН. URL: <https://lun.ua/misto/2023>
17. Підсумки 2024 ринку нерухомості від ЛУН. URL: <https://lun.ua/misto/2024>

18. Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.2023 № 76, «Деякі питання реалізації положень Закону України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію” щодо бронювання військовозобов’язаних на період мобілізації та на воєнний час». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76-2023-%D0%BF#n483>
19. Україна – це дім. Для внутрішньо переміщених людей. URL: <https://ukraineishome.org/uk/assistance-for-internally-displaced/>
20. Україна – це дім. Працевлаштування та можливості для бізнесу в Україні. URL: <https://ukraineishome.org/uk/employment/>
21. Україна – це дім. Про платформу. URL: <https://ukraineishome.org/uk/about-ukraine-is-home/>
22. Федірко А., Хома Р., Резніченко Д. Дослідження ринку нерухомості під час війни від Ernst & Young. Forbes. URL: <https://forbes.ua/money/budivnitstva-ne-zapuskayutsya-popitu-nemae-ale-tsini-ne-padayut-doslidzhennya-rinku-nerukhomosti-pid-chas-viyni-vid-ernst-amp-young-13032023-12337>
23. “єВідновлення”: кому призначається допомога та як її отримати? URL: <https://riel.ua/how-to-receive>
24. Europe situations: data and trends - arrivals and displaced populations - september 2025. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/119764>
25. Work.ua. Статистика вакансій та резюме. URL: <https://www.work.ua/stat/count/?time=year2022>
26. M Znamenskyi, D., & Predmestnikov, O. (2025). The intersection of individual and collective consciousness during the modern war in Ukraine. *Philosophy and Governance*, (2(6), epg0033. URL: <https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.2.03>

References

1. Baranov, V. V. (2024), “The role of behavioral economics in understanding economic decision- making”, *Akademichni vizii*, vol. 28, available

at: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/921/842> (Accessed 15 Nov 2025).

2. Bulyk, O. and Havryliuk, I. (2023), “The impact of war on consumer purchasing behavior”, *Pidpryemnytstvo ta sotsial'ni aspekty ahrarnoi polityky*, pp. 175-180, available at: <http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/handle/123456789/5774> (Accessed 15 Nov 2025).

3. Gradus Research (2024), “Consumer trends of Ukrainians in the third year of the great war”, available at: <https://gradus.app/kk/open-reports/consumer-trends-ukrainians-third-year-great-war-saving-money-becoming-more-picky-about-brands> (Accessed 15 Nov 2025).

4. Hudz', M.V. (2023), “Behavioral economics in wartime: the impact of emotions on citizens' economic decisions”, *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 50, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2384/2305> (Accessed 15 Nov 2025).

5. State Employment Service of Ukraine (2025), “Analytical and statistical information”, available at: <https://www.dcz.gov.ua/stat/stattrend> (Accessed 15 Nov 2025).

6. State Statistics Service of Ukraine (2024), “Number of operating business entities by type of economic activity (2010-2024)”, available at: <https://stat.gov.ua/uk> (Accessed 15 Nov 2025).

7. Diia (2025), “ieOselia”, available at: <https://eoselia.diia.gov.ua/> (Accessed 15 Nov 2025).

8. Kravchenko, M., Kuznietsova, K. and Chenusha, O. (2024), “Informational and psychological influence in the formation of behavioral reactions”, *Pidpryemnytstvo ta innovatsii*, vol. (33), pp. 105-109.

9. Krauze, O. I. and Tymoshiv, M. (2024), *Zminy povedinky spozhyvacha v umovakh vijny* [Changes in consumer behavior during wartime],

Ternopil', Ukraine, pp. 492–503, available at: <https://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/46672> (Accessed 15 Nov 2025).

10. Kuzheliev, M. O. and Nechyporenko, A. V. (2018), “The influence of behavioral factors on the management of the financial activities of the corporation: theoretical aspects”, *Zbirnyk naukovykh prats' Universytetu derzhavnoi fiskal'noi sluzhby Ukrainy. Elektronne naukove vydannia*, vol. 2, pp. 154–168.

11. Maschak, N. and Vorona, D. (2023), “A study of the behavior of Ukrainian consumers in the market of goods for active recreation in conditions of war”, *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. (53), available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/2642/2560> (Accessed 15 Nov 2025).

12. State Employment Service of Ukraine (2025), “Own Business Grant”, available at: <https://www.dcz.gov.ua/people/micro> (Accessed 15 Nov 2025).

13. Minfin (2025), “Unemployment Rate in Ukraine”, available at: (Accessed 15 Nov 2025). <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/>

14. Minfin (2025), “The war strengthened the position of cryptocurrency and fintech in Ukraine: what's next”, available at: <https://minfin.com.ua/ua/crypto/articles/voyna-ukrepila-pozicii-kriptovalyuty-chego-zhdad-dalshe/> (Accessed 15 Nov 2025).

15. Forbes (2022), “Real estate in times of war: where is it better to buy a new home and why now is the right time”, available at: <https://forbes.ua/company/nerukhomist-u-chasi-viyni-de-krashche-pridbati-nove-zhitlo-i-chomu-zaraz-slushniy-moment-30062022-6855> (Accessed 15 Nov 2025).

16. LUN (2023), “Results of the 2023 real estate market”, available at: <https://lun.ua/misto/2023> (Accessed 15 Nov 2025).

17. LUN (2024), “Results of the 2024 real estate market”, available at: <https://lun.ua/misto/2024> (Accessed 15 Nov 2025).

18. Cabinet of Ministers of Ukraine (2023), Resolution “Some issues of implementation of the Law of Ukraine "On mobilization preparation and mobilization" regarding the reservation of conscripts for the period of mobilization

and for wartime”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76-2023-%D0%BF#n483> (Accessed 15 Nov 2025).

19. Ukraine is Home (2025), “For internally displaced people”, available at: <https://ukraineishome.org/uk/assistance-for-internally-displaced/> (Accessed 15 Nov 2025).

20. Ukraine is Home (2025), “Employment, business, and investment opportunities in Ukraine”, available at: <https://ukraineishome.org/uk/employment/> (Accessed 15 Nov 2025).

21. Ukraine is Home (2025), “About”, available at: <https://ukraineishome.org/uk/about-ukraine-is-home/> (Accessed 15 Nov 2025).

22. Fedirko, A., Khoma, R. and Reznichenko, D. (2023), “Wartime Property Market Research by Ernst & Young”, Forbes, available at: <https://forbes.ua/money/budivnitstva-ne-zapuskayutsya-popitu-nemae-ale-tsini-ne-padayut-doslidzhennya-rinku-nerukhomosti-pid-chas-viyni-vid-ernst-amp-young-13032023-12337> (Accessed 15 Nov 2025).

23. Riel (2023), “eRecovery”: who is eligible for assistance and how can it be obtained?”, available at: <https://riel.ua/how-to-receive> (Accessed 15 Nov 2025).

24. Operational Data Portal (2025), “Europe situations: data and trends - arrivals and displaced populations - september 2025”, available at: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/119764> (Accessed 15 Nov 2025).

25. Work.ua (2022), “Job statistics and resumes”, available at: <https://www.work.ua/stat/count/?time=year2022> (Accessed 15 Nov 2025).

26. Znamenskyi, D., & Predmestnikov, O. (2025), “The intersection of individual and collective consciousness during the modern war in Ukraine”, Philosophy and Governance, vol. (2(6), epg0033. <https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.2.03>

Стаття надійшла до редакції 27.11.2025 р.